

լոյն գրեաց ի զիրս եւ աւանդեաց: Եւ անդ ի Հռովմայեցւոյ քաղաքին զերկեամ մի ողջոյն դարձեալ նովին կապանաւք պահէր Պաւղոս: Զայս եւ մինչեւ ցոյն պատմէ Ղուկաս ի Դործս առաքելոցն, որ ի նմին իսկ ժամանակի զգիրսն մատենադրեաց¹ եւ մանաւանդ զի զայսն ոչ այնպէս ինչ ստուգիւ զիտացեալ եւ ոչ զվկայութիւնն Պաւղոսի կարգեաց ի զիրս, քանզի թողին զնա անդ Ղուկաս եւ Արիստարքոս եւ գնացին: Բայց Եւսեբի զժա-⁵ մանակսն որ յետ այնորիկ էին ճշդիւ խուզեալ պատմեաց մեզ եւ յերկրորդ տոմարին Եկեղեցական պատմութեանն զվկայութիւն նորա²: Եւ ասէ զՊաւղոսէ եթէ արձակ չըջէր եւ նշանակէ թէ անարգել զբանն Աստուծոյ քարոզէր եւ թէ յայնժամ առաջի Ներոնի կայր յատենի Պաւղոս եւ առնէր ընդ անձին պատասխանի եւ դարձեալ ի քարոզութեանն սպասաւորութիւն Հասեալ վասն արձակելոյն ի կայսերէ եւ այլ եւս երկուս¹⁰ ամս աւետարանեալ: Եւ ի գլուխ մորութեանն Հասեալ Ներոնի՝ սպան նախ զԱգրիպինս զիւր մայր եւ ապա զՀաւրաքոյր իւր եւ զՆիկտարիս զկին իւր եւ զայս բազումս զազգահանս իւր: Ապա Համաւրէն իսկ շարժեաց զՀալաճանս³ ի վերայ քրիստոնէից, ապա եւ

Ա թիթոյն, Թոռնեան սխալմամբ կը կարգայ թղթոյն եւ ուղղելի կը համարի ի թղթոյն, Հատ. Ընթ. Ա, էջ 153 || 1 ի Հռովմայեցւոյ: Ը զերկեայմ || 2 ԳԵ կապանաւք: Ա Պաւղոս, Ը Պողոս: Նովին կապանաւք պահէր = ἐφυσάττετο. Ա զայս մինչեւ ցայս || 3 Ե որ եւ: Ը զգիրս || 4 ԱԲԵ չէք ինչ: Ը Պողոսի, Բ գրեաց փինի կարգեաց || 5 Գ չէք անդ || 6 ԲԳ զժամանակն: Բ ճշգրտիւ: ԱԸ յերկրորդում: ԱԸ տումարին, Բ տաւմարին: ԱԲ յեկեղեցական, եկեղեցական || 7 ԱԲԸ թէ || 8 Բ նշանակէր: Ե եւ եթէ || 9 ԱԲԸ Ներոնի: Ե Ներոնի կայսեր || 11 Բոլորը -- Ե -- ուղղեցի, ուղղեցի յոյնիս համաձայն՝ καὶ εὐαγγελίσασθαι. Բոլորը -- Ե -- ուղղեցի, յոյնը μανίας. ԱԲԳԸ Ներոնի: Ա զԱգրիպինայ, Ը զԱգրիպինեայ || 12 Ե զմայր իւր: Ա զՀաւրաքոյ, ԵԸ զՀաւրաքոյ: Ե բազում: ԲԳԵ ազգականս || 13 Բ եւ ապա: Ը շարժեալ:

¹ ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Յոյն բնագրին τὸ βιβλίον συγγραφέμενος ասութիւնը, որուն բառական յուշանշանը թարգմանութիւնը աւանդած է Եւսեբեայ ժամանակագրութեան թարգմանիչը՝ «Ամսվիս ... բժշկական ճարտարութեանց մտադիր լինէր եւ գիր» հանգամանաց հերձոյ զմարմինս համադրէր: Ա, էջ 204 = καὶ βιβλίον ἀνατομικὸν συγγράφειν, եւ թաղի մօտ կը ներկայանայ գիր» համադրէր՝ աւելի հայացի ձեւի տակ: Եթաղեան այս բացատրութեամբ կ'ուղղուի Ագաթանգեղեայ, իսկապէս անիմաստ զանցեալ իրացն եղելոյց զէր» համադրէր Նախագասութիւնը, էջ 5—6, եւ կը կարգացուի «գիր» համադրէր, համոզե Նորայր, Կոր. Աւրդ., էջ 316 եւ թի: Այլուր եւ թաղ սոցրագրաւ կը հայացընէ ի համադրէր գրել ասութեամբ, տես էջ 77, տող 3:

² ՄԵՃՈՒՆՈՒՆ՝ «Առաքեցաւ ի Ներոնեայ Փետտոս ի տեղի Փելլոսեայ եւ իրրեւ ասաց զպատաստանն Պաւղոս առաքեցաւ ի Հոռոս Կալա (ասորին միայն Խօօզ) կապանաւք: Բայց եր Եր Պաւղոս Արիստարքոս, այն որ ժամանակին ինչ զնա գրեցի իւր (Հայր om. ցօր and renders ցած, for ասոյ) եւ Ղուկաս որ գրեց զԳործս առաքելոցն...: Արիստարքոս եւ ի կապանայ իւրոց եւ անիմաստ առաքելը անդ զնա Աստուծոյ...: Ի ժամանակի իբրեւ արար եւ զպատասխանին ժամանակին իւրոյ, յայնժամ ժամանակի զգաւ նա դարձեալ Կապանաւք ի պաշտօնն Կարոնի Կալա, այլ իրրեւ եկն նա երկուս անգամ ի քաղաք անդր, ապա կատարեցաւ նա վայր-Եւսեբ, Եկ. պտմ., Գպ. Բ., Գլ. ԻԲ, էջ 123:

³ ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ ԱԸ ունին զՀալաճումն, Ե Հալաճումն, Բ եւ Բագրատունի (Գիրք աստուածաշունչ, էջ 1109) զՀալաճումն եւ Գ զՀալաճանս. յոյն բնագիրը սակայն ունի χαθολικὸν διωγμὸν, որուն եթէ հետեւիլ հարկ է, պէտք է հայ բնագրին անշուն փոփոխութեան ենթարկել ու ընթեռնուլ «Համաւրէն իսկ շարժեաց հալաճանս» կամ «հալաճումն». այս պարագային սակայն յուշաբանութեան անհաճոյ գիշերաւորում կը ստանայ հայ նախագասութիւնը՝ «Համաւրէն» անգլանին իր գոյականէն բայի միջամտութեամբ բաժանումով: Եւ կը կարծեմ սակայն թէ հայ թարգմանիչը ճիշդ այս գիշերաւորումն խուսափելու մտքով է որ ազատ թարգմանութեան ենթարկած է նախագասութիւնս՝ յոյն անգլանը մակրայի վերածելով շնորհալիօրէն: Յոյն բնագրին ազգուած է անյայտնի Ե ընթերցուածը, տես վերագոյն, էջ 89:

յառաքելոցն սպանութիւնս մտաբերեալ՝ կոչեաց զՊաւղոս եւ միւսանգամ կացոյց յատենի: Եր ընդ նմա դարձեալ եւ Ղուկաս: Եւ անդ հասանէր Պաւղոսի յերեսներորդում եւ ի վեցերորդում ամի կենարար չարչարանացն տեսուն եւ յերեքտասաներորդում ամի Ներոնի կայսեր վկայել¹ սրով զգլուխ երանելոյն կտրեալ: Եւ արդ է յիննետասներորդէ ամէ Տիրերեայ կայսեր, յորմէ քարոզել զաւետարանն սկսաւ մինչեւ ի քսաներորդն երկրորդ՝ ամբ չորք եւ Գալիոսի նոյնպէս ամբ չորք, դարձեալ եւ Կղաւղեայ սահաւ ինչ պակաս քան զամս չորեքտասան, զոր յաջորդեալ Ներոնի յերեքտասաներորդում ամի իւրոյ իշխանութեանն սպան զառաքեալն: Եւ արդ զրէ ինքն իսկ Պաւղոս առաքեալ առ Տիմոթէոս վասն առաջին պատասխանատուութեանն² իւրոյ եւ ասէ այսպէս թէ Յառաջին պատասխանատուութեանն խմում ոչ ոք եղել ընդ իս, այլ ամենեքեան թողին զիս, մի համարեցի նոցա այն. այլ տէր պաշտպանեաց ինձ եւ զաւրացոյց զիս, զի ինեւ քարոզութիւնն հաստատեցի եւ լուիցին ամենայն հեթանոսք եւ ապրեցայ ի բերանոյ առիւծուն. եւ զայս զՆերոնէ ասէր: Այլ վասն երկրորդին, յորում վախճանեց ի ըստ վկայութեանն՝ ասէ Զբարեղք պաշտաւնդ քո կատարեալ կալ, զի ես այսուհետեւ

1 Բ առաքելոցն: Ե սպանութիւն մտաբերեաց || 2—3 Ե յերեսներորդի եւ ի վեցերորդի, Բ Գ վեցերորդում, Ը չեք ի վեցերորդում: Ե յերեքտասաներորդի ամիս || 4 Ա Գ Ը Ներոնի: Ա Բ Ը երանելոյն, չեք ի յոյն: Ա եւ արդ ի յիննետասներորդի ամի, Բ յիննետասներորդէ, Ե յիննետասներորդէ, Ը յինն եւ ի Ժ. երորդէ || 5 Բ ամէն: Ա յորմէ հետէ: Ե ի քսաներորդ: Բ երրորդն || 6 Ե չորս: Ե Ը per homoioteleuton չունին եւ Գալիոսի նոյնպէս ամբ չորք: Ե Կղաւղեայ, Կղոթեայ: Ա չեք սակաւ || 7 Գ Ը զոր եւ: Բ ուրիշ Ներոնի: Ե յերեքտասաներորդի ամի տէրութեան իւրոյ || 8 Ե գրէ այդ եւ ինքն || 9 Ե չեք թէ: Ե Ը յառաջնում || 10 Ա Ը ամենեքին || 11 համարիցի: Ա Բ Գ Ը զՆերոնէ: Ա ասէ || 14 Բ ըստ վկայութեան: Ըստ վկայութեան, համոտ վերը, էջ 23, 27—28: Ե զբարեղք:

1 Բ Ա Ռ Ա Ք Ն Ն Ո Ւ Պ Ի Ն: Այսպէս յոյն բնագրին համաձայն՝ συνέβη τὸν Παῦλον... μαρτυροῦσαι, մինչդեռ Զ. Օ հրապեան սխալ ընթերցած, սխալ ըմբռնած, ու հետեւաբար սխալ բաժանած ու սխալ կիտադրած է նախագատութիւնս՝ «եւ անդ հասանէր Պաւղոս ի յերեսներորդում եւ վեցերորդում ամի կենարար չարչարանացն տեսուն. եւ յերեքտասաներորդում ամի Ներոնի կայսեր վկայել, սրով զգլուխ երանելոյն կտրեալ»։ Կուրորէն կը հետեւին այլասեւած ու յօշոտուած այս ընթերցուածին Բ ա գ ր ա տ ու ն ի փոքրիկ տարբերութեամբ («եւ անդ հասանէր Պաւղոս յերեսներորդում եւ այն») Գ իւրը աստուածաշունչք, էջ 1109 եւ Թ ո ու ն ե ա ն տառացի Հատ. Ընթերցուածոց Բ. հատորին մէջ, էջ 153: Զ. Օ հրապեան գայթաժ է անտարակոյս իր բնագրին (Գ) տուած վկայեաց ընթերցուածէն, որ միւս ձեռագիրներու մէջ կը ներկայանայ վկայեալ լաւագոյն տարբերակով, զոր Թ ո ու ն ե ա ն Հատ. Ընթերցուածոց Ա. հատորին մէջ կ'ուղղէ վկայել, էջ 415. Եւ վերջաւորութեամբ աներեւոյթի խնդիր կարելի է յարուցանել այստեղ. համոտ Ա յ ա ռ ն ե ա ն, քերականութիւն հայկազնեան լեզուի, էջ 414—415:

2 Բ Ա Ռ Ա Ք Ն Ն Ո Ւ Պ Ի Ն: Գ. կը չարագրէ այստեղ պարագրաֆիկալ, Ը եւս ունի սոյն աղճատ ձեւը թէ հոս եւ թէ յաջորդ տողին մէջ, մինչ միւս բոլոր ձեռագիրներն առանց բացառութեան կ'աւանդեն պարագրաֆիկալ զասական կանոնաւոր ընթերցուածք: Բ ա գ ր ա տ ու ն ի ն կը գրէ երկիցս եւ Զ. Օ հրապ մի անգամ չեմ գիտեր ինչո՞ւ եւ ինչպէս պարագրաֆիկալ (էջ 1109): Թ ո ու ն ե ա ն կը ծանօթագրէ թէ «պարագրաֆիկալ ընտիր չէ» (Հատ. Ընթ. Ա, էջ 416), որուն սակայն կը գժուարի հաւանութիւն տալ Ն ո ր ա յ ր, Կ ր. Վարդ., էջ 301. Ն ո ր ա յ ր ի թուած եղծ ընթերցուածները սակայն անպայման կը վերստանան իրենց նախկին տարազը, եթէ օր մը համեմատութեան կարենան գրուիլ լաւագոյն ձեռագիրներու ընթերցուածներուն հետ. համաձ. Գ ա թ ր ճ ե ա ն, Սրբազան պատարագամատոյցը հայոց, էջ 335, Մ է ն է վ ի շ ե ա ն, Արգի լեզուագիտութիւն, էջ 125—126, Ա ճ ա ո ե ա ն, Քննութիւն եւ համեմատութիւն Եզնկայ նորագիւտ ձեռագրին, էջ 80, Վարդանեան, Բառաքնական դիտողութիւններ, Ա, էջ 109 եւ Տ ա շ ե ա ն, Ուսումն դասական հայերէն լեզուի, էջ 548:

նուիրեալ եմ եւ ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ կայ ի վերայ: Եւ զի Ղուկաս միւսանգամ ընդ նմա էր, յետ սակաւ միոյ ասէ ի թղթին թէ Ողջոյն տայ քեզ Ղուկաս որ ընդ իս է¹: Եւ արդ է ամենայն ժամանակ քարոզութեանն Պաւղոսի քսան եւ մի ամ² եւ այլ եւս երկու ամբ, զորս ի կեսարիա ի բանտին կատարեաց եւ առ նոքիմք դարձեալ այլ եւս ի հռովմ զերկուս ամս առաջինն եւ յետոյ տասն ամ, որպէս լինել ամենայն ամաց միահամուռ ի կոչմանէ նորա մինչեւ յկատարումն՝ երեսուն եւ հինգ ամ: Այլ մի ոք պարզիք մեղադիր լինիցի եւ աղարտիցէ զոր ասեմս թէ ի Գործս առաքելոցն Ղուկայ զայդ չէք ասացեալ: Ո՛ր այր, դու մտացի, որ հարցանեսդ եթէ վասն զի ի Գործս առաքելոցն չէք գրեալ՝ չնդունիցիս եւ ասիցես թէ Ա՛ճ այսր զՂուկաս, որ զվկայութիւնն Պաւղոսի պատմէ³: Եթէ երկուք միայն ամաւքն այնքիւք թուեալ էր Ղուկայ զՊաւղոսի կեանսն ի հռովմ եւ զվկայութիւնն նորա պատմեալ էր մեզ, ապա եւ ոչ միոյ

1 Ե կա, Ը միանգամ փինկ միւսանգամ || 2 Ե ի թղթին ասէ, ԱԸ ի թիթին: Ե տա... ընդ իսս է || 3 Ը Պողոսի || 4 ԱԵ ի կեսարիայ: Ե ի բանդին || 5 ԳԵ ամսն առաջինս, Ը ամսն առաջին: Ե որպէս զի լինել ամենայն ամացն... ի կոչմանէն... յկատարումն || 7 Բ այդ մի դք: ԱԲԳ լիցի: Գ առաքելոց || 8 մտացի դու: Ա հանեադ փինկ հարցանեսդ || 9 Բ որ եւ զվկայութիւն: Ը առաքելոց: Ե յաւելուածով Ղուկայ զայս չէք գրեալ: Ա ընդունիցիս, Գ չնդունիցիս, Ը ասացիս || 10 Ը Պողոսի: Ե եւ եթէ: Ա ամաւքն ամաւքն, Բ ամաւք || 11 Ը Պողոսի: ԱԵ զկեանսն: Բ ի հռովմ: Ե զվկայութիւնն, չէք նորա:

¹ ՄԼՋԲԵՐՈՒՄ՝ «Գրեաց — Տիմոթէոս զնոյն երկրորդ, որ ի նմա եղաց եւ վասն առաջին պատմութեանն որ եղեւ նմա եւ կատարման իւրոյ, որ յետ այսր (այսպէս է ուղիղ կիտագրութիւնը): Ընկալ այսուհետեւ վասն այսց վկայութեանց նորա զոր ասաց իմէ ի որս Պաւղոսի մասն ի մայ, աւել, յառաջին նոյնքն աւել [—է] ոչ — յիւսիսըս գիշերս — աւել, այլ աւելեւին ինչին շէս. զի համարեցին նոյն այս միւր (ասորին չունի միւր), Բայց ինչ տէր (հայր om. լաւ) — քննեալ էր եւ զաւարաց զիս, զի ինչ — քննեալ ինչն իս — քննեալ է — լիցին աւելայն հիւսնաւ, զի աւելացայ եւ ի բերանս — քննեալ... այսինքն ի ներքինայ...: Ձիցնցն վասն վկայութեան իւրոյ, այս որ զինի նորա լինելոց էր, զի յայտնապէս ասէ վասն նորա աստէն ի սմին թղթի եթէ Ես արդ այսուհետեւ, աւել, նոյնքն եւս — ժամանակ ի մայ քաւին հասեալ էայ: Յայտնի յերկրորդում թղթի աստ, զոր առ Տիմոթէոս իբրեւ գրեաց ցուցանէ թէ Ղուկաս միայն էր ընդ նմա, եկ. պտմ., Դպ. Բ, ԳԼ. ԻԲ, էջ 124—125: — Videntur hic duo Pauli epistolarum loca simul iungi; nam in epistola ad Colossenses IV, 14, ait: *Salutat vos Lucas medicus carissimus*; in epistola vero ad Timotheum secunda tantum legitur *Lucas est mecum solus*, Zacagni, էջ 533, ծանոթ. 15:

² ՄԼՋԲԵՐՈՒՄ՝ «Սկզբնաւորութիւն եւ կատարած վարուցն Մաշտոցի (կորեան), կը գրէ նորայր, թուի գրեալ հետեւողութեամբ Եթաղի... կորիւն առ ի նշանակել թէ քանի ամս տեւեց Մաշտոցի կրօնաւորական կեանքն (զոր ինքն կ'անուանէ հաւար)՝ կ'ըսէ՝ «Ես արդ լինի համար հաւատոց երանելոյն՝ ահա քառասուն եւ եւթն (տպ. քառասուն եւ հինգ)»...: Ես արդ առնու համար ամաց սրբոյն (տպ. սրբոցն) հաւատոց ի շրջադարձ — մէն կրմանայ արքայի միւլե — ցառաջին ամս երկրորդ Յազկերտի որդւոյ Վաւմայ, էջ 29: Այս եւս կը յիշեցնէ զԵթաղի յաջորդ տեղիդ «Ես արդ ի յինչեւորաւ ներքեւէ մի Տիմեթեայ կայսեր... միւլե — ի քսաներորդն երկրորդ՝ ահա չորք... Ես արդ է ամենայն ժամանակ քարոզութեանն Պաւղոսի քսան եւ մի ամ», կոր. վարդ., էջ 172—173:

³ ՄԼՋԲԵՐՈՒՄ՝ «Ով այր դու մտացի — պատմէ՞ այժմեան յոյն բնագրին մէջ հիմնովին խանգարուած է եւ դարձած անբարենքի այնպէս որ Zacagni ինքնահնար յաւելուածներով հազիւ յաջողած է մթին իմաստ մը տալ հատուածին, էջ 534. բարեբախտաբար հայ բնագրին առաջնորդութեամբ կարելի է դիւրաւ վերականգնել խեղաթիւրուած այս տեղեքը պայմանաւ որ հարցանեսդ բայի փոխարէն դրուի կամ ենթագրուի «աւել» կամ թերեւս նաեւ «նիւլե»։ հայ թարգմանիչը շատ անորոշ նշանակութեամբ է որ հայացուցած է յոյն բառը ու այսպէս հատուածին միտքը թեթեւօրէն աղօտած:

ինչ իրիք մեզ պէտք էին քննութեան ժամանակացն: Այլ քանզի զվկայութիւն նորա սա ոչ գրեաց, զի յետոյ այլուր զգիրսն գրեաց, հաւանեաց Եւսեբի ժամանակագրի եւ իբրեւ սիրելի մտադիւրութեամբ ընկալ զպատմութիւնն: Բանզի Բրիտտոսի աշակերտացն հաւանութեամբ եւ հաւատովք զհարցն վարդապետութիւնս եւ զաւանդութիւնս ընկալ լեալ ի շինուած անձանց, արքայութեանն երկնից լինին ժառանգաւորք: — Յառաջաբանիս տունք յ¹:

Վ Կ Ա Յ Ո Ւ Թ Ո Ւ Ն Պ Ա Ռ Ղ Ո Ս Ո Ա Ռ Ա Զ Ե Լ Ո Յ²

Առ Ներոյնիւ կայսերը հռովմայեցոց վկայեաց անդ Պաւղոս առաքեալ կարեալ զգլուխն սուրբերաւ յերեսներորդի եւ ի վեցերորդի ամի կենարար չարչարանացն զբարեւոր պատերազմն պատերազմեալ ի Հռովմ քաղաքի, որ աւր հինգ էր պանեմոս ամսոյ³, որ կոչի հռովմայեցոց յառաջ քան զերիս կաղանդացն յուլիս ամսոյ, որ է մարգաց ամիս⁴,

1 Բ պետէին մեզ (sic): Ապա եւ ոչ — ժամանակացն = οὐδεμιᾶς τινος ἡμῶν ἐδεδίτο (Palatinus եւ Boeclerianus ἐδέε) περιεργίας τῶν χροῶν. ԲԼ այլ զի: Ա սայ: Բ Եւսեբի || 3 Բ եւ իբր: ԱՐ (= Եղմ., Թ. 1925 2, Մուրատ, Յայտնութեանն Յովհաննու հին հայ թարգմանութիւն, էջ 34Կ) աշակերտաց || 4 Ա հաւատով: ԱԳ վարդապետութիւն: Ը զաւանդութիւն, Ե ընկալեալ վարդապետութիւն եւ զաւանդութիւն: Ք զհարցն զվարդապետութիւն եւ զաւանդութիւն || 5 Ե ի շինած: Ը լինել:

1 Ա չունի խորագիր: Գ վկայութիւնք (զոր սակայն Սարգիսեան կը գրէ վկայութիւն, Եւագր, էջ 2ԺԸ) նոյնպէս վկայութիւնք ՎԾՔ (= Եղմ., Թ. 1925 2, Մուրատ, Յայտ. Յովհ., էջ 34Կ) եւ կանայեանց, Յուցակ, էջ 20: Բ Պետրոսի առաքելոյ, Ե սրբոյ Պաւղոսի առաքելոյ, Ը առաքելո || 2 ԱԳԸՔ Ներոնի, Ծ Ներոնի: Ա կայսեր: ԱՐ հռովմայեցոց: Լ չէք անդ: Գ զգլուխ, Սարգիսեան սակայն զգլուխն, անդ || 3 Լ չէք եւ: Ա ի վեցերորդ միւսները վեցերորդի, ուղղեցի: Գ չարչարանաց, Ա չարչարանացն տեառն: Ե զբարիք || 4 ԱԳ (Սարգիսեան՝ պատերազմն) ԸԼ պատերազմ: Ա վկայեալ փննկ պատերազմեալ: ԱԲԳ (Սարգիսեան՝ ի Հռովմ) Լ ի Հռովմ, Ե ի հռովմայեցոց քաղաքին, յոյնն ἐν Ρώμῃ: Լ Խոթն էր պանեմոն ամսոյ, Ը ամսո || 5 ԱԲԳ (Սարգիսեան՝ հռովմայեցոց) հռովմայեցոց, Ե հռովմայեցոցն: Լ յուլեայ փննկ յուլիս ամսոյ, յոյնը Ἰουλιῶν: Ա որ կոչի փննկ է: Ա միս փննկ ամիս: Ե չէք որ է մարգաց ամիս:

1 ԲԱՌԱՔՆՍՈՒԹՈՒՆՆ՝ «Յառաջաբանիս քառնէ յ Նախագասութիւնը Ա էն զատ ունին ինծի մատչելի միւս ձեռագիրները՝ ԲԵԸ, վերջինը քառնէ էջ» գրութեամբ. նոյնպէս ինծի ծանօթ A (Սարգիսեան, Յուցակ, Ա, էջ 37), K (Conybeare, Catalogue, էջ 10) եւ P (Մուրատ, Յայտնութեանն Յովհաննու հին հայ թարգմանութիւն, էջ 34Կ) կը պահեն խնդրական այս տնահամարը, ինչպէս նաեւ Որոտնեցին, որ ինչպէս պիտի տեսնենք ստորեւ, կը գրէ իր Մեկնութեան մէջ «յՈւսումնասիրէն մինչեւ ի վկայութիւնն Պողոսի էջ քառնէ է», թղ. 8ա, տես եւ վերը, էջ 36:

2 ՄԵԿՆՈՒԹՈՒՆՆ՝ Վկայութիւնն Պաւղոսի. ը. զարեամբն ասէ. ցուցանէ (37 եւ 38 դարձեալ) այժմ զուրն, զերբն եւ զորպէսն կատարմանն (36 կատարումն), Որոտ., թղ. 6ա:

3 ՄԵԿՆՈՒԹՈՒՆՆ՝ «Պանեմոն (37 պանեմոն) իններորդ ամիս է յունաց», Որոտ., թղ. 6ա, Թ. 38 2. չունի այս մեկնութիւնը:

4 ԲԱՌԱՔՆՍՈՒԹՈՒՆՆ ԵՆ ՄԵԿՆՈՒԹՈՒՆՆ՝ Ինչպէս վերն արդէն յիշեցինք կոնիէի իբրիկ Էջմիածնի Մատենադարանին մէջ երեւան հանած հատակտոր պահպանակը շատ կարեւոր տարբերակ մը կը ներկայացընէ հոս՝ «յառաջ քան զերիս կաղանդացն յառնէ» ամսոյ, որ է մարգոց ամիս, եւ ստորեւ՝ «ի հինգեւտասներորդում շրջանակի ամսոյ՝ յամսեանն յունի, որ է մարգոյ, որ աւր քսան եւ ինն էր ամսոյն»: Այս ընթերցումներու մասին կոնիէի արտայայտած կարծիքը, էջ 14 եւ 28—29, կը գնահատենք ուժգնօրէն, բայց առ այժմ չենք համարձակիր բնագիրի մէջ հիւրընկալել Էջմիածնի պահպանակին

յորում կատարեցաւ սուրբ առաքեալն իւրով վկայութեամբ ի վաթսնորդի եւ յինն-
երորդի ամի փրկչին մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի տեառն զայստեանն:

Եւ արդ է ամենայն ժամանակն, յորմէ հետէ վկայեացն Պաւղոս, երեք հարիւր եւ
երեսուն ամ¹, մինչեւ ցջորրորդ հիպատին Արկադեայ եւ ցերրորդ հիպատին² Ռնորեայ,
երկոցունց եղբարց ինքնակալաց աւգոստից³ Թադաւորաց, յիններորդում ինդիկտիո- 5

1 Ա իւրոյ: ԲԸԼ վկայութեամբն, Լի ընթերցուածը Սարգիսեանի մօտ կը փոխուի վկայու-
թեամբ, Յուլի, Բ, էջ 464: Իւրով վկայութեամբ, այս լատին տես վերը էջ 23: Գի ընթեր-
ցուածը Սարգիսեան կը չարափոխէ ի վաթսնորդի, եւադր, էջ 28Ը || 2 Ե չէք տեառն,
նոյնպէս յոյնը: ԳԵ գալստեան, նոյնպէս Սարգիսեան Լի ընթերցուածը կը կարդայ գալստեանց,
Յուլի, Բ, էջ 464 || 3 Լ չէք եւ արդ — ամսոյն || 3—4 Ա դճ եւ Լ ամ, Բ յ եւ Լ ամ, Ը երեք
ճ եւ Լ ամ: ԱԸ հիւպատին: ԱԸ հիւպատին: Գ չէք եւ ցերրորդ հիպատին Ռնորեայ, Ե չէք միայն
հիպատին || 5 Գ երկուց: Ե աւգոստաց, յոյնը αὐγούστου, Ե չէք Թադաւորաց, յոյն ալ չուհի:

կղզիացած ընթերցուածները: — Որոտնեցիւն կը մեկնաբանէ “տես այժմ զի շահեաց [է] յաւի” (36 է
յաւի) ասէ, եւ շահեւի յաւի, ուր վկայեաց ի իթ, թղ. 6ա:

1 ՄԵՆՈՒԹՈՒՆՆ “Արդ է ամենայն ժամանակն յ եւ Լ ամ. ԼԺ. Թիւս այս է ի կատարմանէն Պաւղոսի
մինչեւ ցամառ ուր Եւթաղ (36 եւ Թալ) զցանգ առաքելոյ (Գործոց առաքելոց?) յօրինեաց եւ էր ի
ծննդենէն Գրիստոսի ն մ եւ Թադաւորեայ Արկադեայ եւ Ռնորեայ դ մ”, Որոտ., թղ. 6ա:

2 ՄԵՆՈՒԹՈՒՆՆ ԵՆ ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹՈՒՆՆ “Էփեսոս (այսպէս 37 եւ 38, իսկ 36 հիւպատին). ԼԺ. զժա-
մանակն եւ կամ զիշխանութիւնն յայտնէ, Որոտ., թղ. 6ա: — Բադրատունի սխալ կը կիտարէ
այստեղ, մինչեւ ցջորրորդ հիպատին Արկադեայ, եւ ցերրորդ հիպատին Ռնորեայ, էջ 1110, Նորայր,
Կոր. Վարդ., էջ 34, տես յոյնը μέχρι τῆς παρούσης ταύτης ὑπατείας, τεταρτης μὲν Ἀρχαδίου,
τρίτης δὲ Ὀνωρίου τῶν δύο ἀδελφῶν եւ այլն:

3 ՄԵՆՈՒԹՈՒՆՆ ԵՆ ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹՈՒՆՆ “Աւգոստոս. ԼԺ. աշխարհակալ”, Որոտ., թղ. 6ա: —
Դիտելի է Թէ Լատին Augustus բառը, զոր Եւթաղի Թարգմանիչը տառադարձելով միայն կը հայա-
ցընէ այստեղ, գիտեն գործածել զարմանալիօրէն նաեւ Կորիւն եւ Ագաթանգեղ. առաջինը կը
գրէ “եւ երկիր պապեալ ծիրանափառ աւգոստինոս... Ելանէին ի դեսպակս [ի կառս] արքունատուրս”,
էջ 17, զոր գրեթէ բառական կը կրկնէ եւ երկրորդը՝ “պապ հրաժարեալ ի ծիրանափառ աւգոստինո-
ս... Ելանէին յոսկիապատ կառս արքունատուրս”, էջ 464, ու քիչ յետոյ կը գրէ դարձեալ “պա-
պստայսրիկ հրաման ետ մեծ կայսրն, աւգոստինոս Կոստանդիանոս ժողովել ամենայն եպիսկոպոսաց ի
քաղաքն նիկիացոց”, էջ 465: Եւթաղի, Կորեան եւ Ագաթանգեղի յատուկ այս բառը Ոս-
կեբերանի Պղ. Մեկնութեան Թարգմանիչն ալ հետեւելով յոյն բնագրին կը գործածէ միանգամ
“ինքնակալ, աւգոստոս (αὐγούστος), կայսր եւ Թադաւոր կոչէր”, Ա, էջ 207: Յոյն մատենագիրները
սակայն փոխանակ Լատինական Augustusի կը կիրարկեն ընդհանրապէս Σεβαστός... “աստի ի գիրս միւս
դասուց Թարգմանչաց Սեբաստոս կամ սեբաստան”, Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 109, այսպէս “սեբաստան
զնդին” = σπειρης σεβαστης, ԳԺ. Առաք. ԻԷ, 1. “յաղթողի սեբաստան” = Νικητοῦ σεβαστοῦ,
Եւսեբ., Ժամանակագրութիւն, Ա, էջ 196. “Աւգոստոս որ Սեբաստոս յորջորջեցաւ եւ Թարգմանի
Պաշտելի”, անդ, էջ 105, եւ ասորական գունաւորում առած Սեբաստոս, զոր Նորայր կը սրբագրէ
յանդգնօրէն Սեբաստոս, “Կոստանդիանոս ինքնակալ Սեբաստոս” (ազգազգ), Եւսեբ., Եկ. Պամ.,
էջ 652, “Թադաւոր կատարեալ Սեբաստոս... անուանեալ ինէր... անուանեցաւ ինքնակալ Սեբաստոս”
(ասոր. նոյն), անդ, էջ 653, “եւ եղեւ ինքն յանձնէ իւրմէ Սեբաստոս” (ասոր. նոյն), անդ, էջ 654,
“ինքնակալ կայսր Մաքսիմիան (եւ) Սեբաստոս (ազգազգ օ ազգազգ), ինքնակալ կայսր Կոստանդիանոս
Աւսե[ր]բոս եւ Սեբաստոս” (ազգազգ օ ազգազգ) = Εὐσεβής, Σεβαστός, անդ, էջ 665, “Մաքսիմիանոս
Սեբաստոս առ Սաբինոս (այսպէս ասորին ազգազգ), մինչ յօրին. սխալ Ասաբինոս”, անդ, էջ 698, “Աւ-
տիբոս, Անիկոս (այսպէս ասորին ազգազգ), մինչ յօրին. սխալ Անիկոս” Սեբաստոս (ասոր. նոյն), անդ,
էջ 705: Գործք Առաքելոցի Թարգմանիչն է որ առանց ազդեալելու յոյն բնագրէն՝ εἰς τὴν τοῦ Σεβασ-
τοῦ διάγνωσιν եւ αὐτοῦ δὲ τοῦτου ἐπιχαλεσομένου τὸν Σεβαστόν նախադասութիւններուն կը շնորհէ

նին¹, ի հնգետասաներորդում շրջանակի ամացն, յամենանն յունի, որ է մարերի, որ աւր
քսան եւ ինն էր ամսոյն:

Եւ ես ստոյգ նշանակեցի զժամանակ վկայութեանն Պաւղոսի: — Տունք ժ⁹:

Ա յիններորդում՝ ամին ինչ։ 22 ունին իշխեալուն, Բ իշխեալուն, ուղղեցի ॥ 1 ԱԲԳԻ Հինգե-
տասներորդում, Ե ի Հինգետասներորդի։ Ը ամաց, յոյնը չիք ամացն։ Գ ի յամենանն ընթեր-
ցուածը Սարգիսեան կը կարգայ ամենանն Էւադր, ՃԺԸ։ Ահ յունիս։ Ե չիք որ է մարերի ॥
2 Բ յինն։ Ե չիք ամոյն ॥ 3 Ծ զժամանակս։ Բ Էւ Սարգիսեան իբր ընթերցուած ԳԻ
վկայութեան։ Լ Պաւղոսի առաքելոյ։

խկապէս հայաշունչ տիպ ու ձեւ՝ «զի պահեսցի ի +ջն բռանցն յանդիմանութիւն» եւ «գորա ինքնին բողբը կայեալ առ +ջն բռանցն», ԻԵ, 21 եւ 25. Համեռն ն որայր, Կորին վարդ., էջ 109—110:

¹ Մեծ Եղեցի, ² «ԸՆԴԻՆԻՆ» (այսպես 37 եւ 38, իսկ 36 ԸՆԴԻՆԻՆ). Ը. Ըստ յառաջ թուականին ժե ամ է (այսպես 37 եւ 38, մինչ 36 ասէ), որպէս առաջին կայսր: Յայսմ ժամանակի եղեւ եւ ցանկ Պո-ղոսի թղթոցն, Որոտ., թղ. 6ա:

² ԲԱՌԱԷՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ինչպես վերն արդեն մատնանշեցինք վկայութեան տնահամարը չեն պահած հայ ձեռագիրները. իսկ յոյնիս *στίχοις* է՝ կը գտնուի in Cryptoferratensi tantum codice, Որոտեցիւն սակայն կ'աւանդէ մեզի պակաս այս տնահամարը իր Մեկնութեան մէջ ինչպէս պիտի տեսնենք գրելով «Եւ Գոռն Գոռն է որ ասէ այն վկայութիւն Պաւղոսի առաքելո. առ Ներոնի կայսերի հոռմայեցւոց մինչեւ ցայն թէ ստորդ նշանակեցի զժամանակ վկայութեան առաքելոյն Պաւղոսի», թղ. 8 ա:

(Շարժանկարի):

ξ. υ. ψυργυςυς

У А С Т Ъ А Р У Б А Ъ

ՅՈՒՆԱՆԵՆ ԳՊՐՈՑԸ

ト

ՆՐԱ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ

ኔ ፍ ሆ ሂ ሕ በ ኩ ጦ ኩ ኩ ኔ

(Եւրոպական թիւնն:)

§ 15. Գրեկէր Մաթեոսորոսի վկայութիւնը Ուկրայեցորոսի ինչ որ աշխարհութեան հայերէն լիարժեք մանուկեան մասին: — Յովհաննէս Որոտնեցուց անկախ՝ Ուկրայիոգորոսի ինչ որ երկրի հնագոյն հայերէն թարգմանութեան մասին հաղորդում է Գրիգոր Մագիստրոսը « առ վարդապետն Սարգիս, ուղղուած իր նամակում: « Բայց եւ գտեալ մեր իսկ ի հայ լեզու, — գրում է նա, — գրեալ թարգմանչացն՝ զգիրս Ողոմպիոգորոսի, զոր Դաւիթ յիշատակէ, կարի յովսէփ սքանչելի եւ հրա-

Հալի բանաստեղծութիւնս մակաւասար բոլոր
իմաստասիրական բանից¹:

« Զգիրս Ողորմագիրդորոսի, զոր Դաւեթ յիշատակէ », կարծում եմք, որ Էլիասին ընծայուած Ստորոգութեանց մեկնութեան հենց այն հայերէն թարգմանութիւնն է, որից քաղուածօրէն օգտուել է Յովհաննէս Որոտնեցին :

Մագիստրոսի հաղորդած տեղեկութեան մէջ ուշագրաւ մի կէտ կայ: Ոլիմպիոսթորոսի գրուածքի հայերէն թարգմանութիւնը նա համարում է «թարգմանչաց» գործ: Ինչպէս կը տեսնենք, թարգմանութեան մասին այդ տեղեկութիւնը միանգամայն սխալ է, եթէ «թարգմանչաց» տակ հասկանանք Սահակ-Մեսրոպի աշակերտներին:

Մագիստրոսի վկայութեան մէջ ուշադրութեան արժանի է սակայն նրա նկատողութիւնը, որ իր գտած թարգմանութիւնն այն Ոլիմպիոգորոսի աշխատութիւնն է, որին յիշատակում է Դաւիթ փիլիսոփան: Եւ իրօք՝ Ներշնչողական Դաւիթ մեկնիչը՝ «Սահմանք իմաստասիրութեան»

1 ՏԵՄ Կ. ԿՈՍՏԱՆԷԱՆՑ, ԳՐԻԿՈՐ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԻ
ԹՂԹԵՐՐ, ԱՂԷՔԱՆԱԴՐԱՍՊԸ 1910, Էջ 66: